

NEŞTƏRYARPAQ KALLISTEMONUN (*CALLISTEMON LANCEOLATUS* SM. (DC.)) ABŞERON ŞƏRAITINDƏ INTRODUKSIYASI VƏ BƏZƏK MEMARLIĞINDA İSTIFADƏSİ

Salahova E.X.

AMEA Mərdəkan dendrarisi Bakı şəh., Mərdəkan qəs., S.Yesenin 89
(012)454-60-62., E-mail: Elnara.Salaxova@rambler.ru

Mərdəkan Dendrarisində neştəryarpaq kallistemonun morfolojiyası, dinamik inkişafı, fenologiyası və çoxaldılması üzərində tədqiqat aparılmışdır. Neştəryarpaq kallistemon Abşeronun torpaq-iqlim şəraitinə davamlıdır və bəzək memarlığında istifadəsi məqsədyönlüdür.

Açar sözlər: növ, fenologiya, böyümə və inkişaf, boy artımı, çiçəkləmə, introdusiya, çoxaldılma.

GİRİŞ

Son dövrlərdə respublikamızda yenidənqurma, abadlaşdırma işlərinin aparılması ilə əlaqədar dünya florasından müxtəlif növ ağac və kol bitkiləri gətirilərək yeni salınan park və bağlarda bəzək memarlığında istifadə edilir. Bu növlərin bioekoloji xüsusiyyətlərinin öyrənilməməsi nəticəsində bəzən yerli şəraitə uyğunlaşmayıb müəyyən müddətdən sonra məhv olurlar. Bu məqsədlə Mərdəkan Dendrarisinin təcrübə sahəsində Myrtaceae Juss. - Mərsin fəsiləsinin *Callistemon* R.Br.- *Callistemon* cinsinə aid olan *Callistemon lanceolatus* Sm.DC.–Neştəryarpaq kallistemon növünün bioekoloji xüsusiyyətləri və yaşıllaşdırmada tətbiqini öyrənmək məqsədilə tədqiqat işi aparılmışdır.

Myrtaceae Juss.- Mərsin fəsiləsinə 140 cins, 3000 növ daxildir. Həmişəyaşıl ağac və ya kollardır. Çiçəkləri iki və ya bircinslidir, yarpaq qoltuğunda qrup və ya tək-tək yerləşir. Kasacıqları bitişik yarpaqcıqlı, 4-5 dişvari çıxıntılı olub meyvənin üzərində qalır. Bəzən kasacıq inkişaf etmir. Ləçəkləri 4-6 və ya heç yoxdur. Erkəkçikləri çoxsaylıdır, sərbəst və ya topa şəkilində ləçəkdə qarşı-qarşıya yerləşir. Yumurtalığı altıdır, bir və ya bir neçə yuvalıdır. Meyvəsi qutucuq, çəyirdəkmeyvə, giləmeyvə və qozmeyvədir. Fəsiləyə feyxoə, mərsin, evkalipt və kallistemon cinsləri daxildir [1,4].

MATERIAL VƏ METODIKA

Toxumların cücərməsi M.K.Firsov [5], 1-3 illik bitkilərin böyümə dinamikası V.V.Smirnov, A.A.Molçanov [2] metodikasına, fenoloji müşahidələr isə ümumi qəbul edilmiş metodikaya [3] əsasən təyin edilmişdir.

MÜZAKIRƏLƏR VƏ NƏTİCƏLƏR

Callistemon (DC.) - *Callistemon* cinsi həmişəyaşıl, hündür olmayan ağac və kollardır. Budaqları sallaq, qabığı açıq-boz rəngdədir. Yarpaqları neştərvəri və ya yarım dairəvi, dərivaridir. Yarpağında vəziciklər vardır. Çiçəkləri sünbülvari olub, budağın uc hissəsində toplanır. Çiçək salxımı silindrvari formadadır. Çiçəkləri oturaqdır. Tozcuqları çoxsaylı olub, uzun saplaqların üzərində

qırmızı, çəhrayı, bəzi hallarda isə sarı və ya ağ rəngdə olur. Meyvəsi qutucuqdur, üçyuvalı, çoxtoxumludur. Toxumu xırda xətvərdir. Cinsə 25 növ daxildir.

Callistemon lanceolatus (Sm.-(DC.)) – Neştəryarpaq kallistemon Avstraliya və Tasmaniyada geniş yayılmışdır. Neştəryarpaq kallistemon növü bəzi ədəbiyyatlarda sitruslu və ya sarı-limonlu kallistemon (*C.citrinus* (Curt.) adlandırılır (2). Kallistemon vətəmində 3-5 m hündürlükdə, düz qalxan, çılpaq gövdəli kol bitkisidir. Sallaq budaqlara malikdir. Yarpaqları neştərvəri, sarı rəngli, 2-4 sm uzunluğunda, 0,3-0,4 enində, iti ucludur. Çiçək oxu 5-10 sm uzunluğunda, çiçəkləri qırmızı rəngli, xırda olub sıx çiçəkqrupunda toplanmışdır.

2009-cu ildə İspaniyanın Barselon botanika bağından gətirilmiş toxumlar Mərdəkan dendrarisinin təcrübə sahəsində səpilmişdir. Toxumlar iki mövsümdə: payızda- oktyabr ayının ikinci ongünlüyündə və yazda - mart ayının üçüncü ongünlüyündə səpilmişdir. Toxumlardan ilkin cücərtilər 5-9 gündən sonra müşahidə edilmişdir. Kütləvi cücərtilər 14 gündən sonra əmələ gəlmişdir. Yaz ayında səpilmiş toxumdan, payızda səpilmiş toxumlardan isə 18% cücərti alınmışdır. Tədqiqat zamanı müəyyən olunmuşdur ki, toxumların ən əlverişli səpin vaxtı yazdır. Alınan cücərtilərdə ləpəyarpaqları iki ədəd olub, oturaq, dairəvi və hamardır. Ləpəyarpaqları 0,5 enində, 3 mm uzunluğunda, açıq yaşıl rəngdədir. 30 gündən sonra uzunluğu 1,5 sm olan yan köklər əmələ gəlir. Qırmızı, sarı rəngli cücərtilər çox gec böyüyür. Müəyyən edilmişdir ki, birillik kallistemonun hündürlüyü 3,5-12 sm, çətirinin diametri 4-8,5 sm, yarpaqlarının sayı 7-9-ə qədər olur. Ən qısa yarpağının uzunluğu 2 sm, eni isə 0,5sm, ən uzun yarpağının uzunluğu 4,2 sm, eni isə 0,6 sm olub oturaqdır. Əsas kökün uzunluğu 6-10 sm, yan köklərin sayı isə 4-8 ədəddir. İntensiv böyümə may, iyun aylarında müşahidə edilir. Yaşlı bitkidə illik boy artımı 20-30 sm-ə çatır. Vətəmindən fərqli olaraq 1963-ci ildən Mərdəkan dendrarisində istixana şəraitində becərilən ağacın hündürlüyü 4 m, çətirinin diametri 2,5 m, gövdəsinin diametri 22 sm olmuşdur.

Toxumla çoxaldılma ilə yanaşı Mərdəkan dendrarisində kallistemon növünün qələmlə çoxaldılması da öyrənilmişdir. Neştəryarpaq kallistemonun vegetativ yolla çoxaldılması yaz mövsümündə aparılmışdır. Ağacın bir və iki illik budaqlardan 15-17 sm uzunluğunda qələmlər kəsilərək 10-12⁰S-də 1-2 gün heteroauksin məhlulunda saxlanılmaqla əkilmişdir. Qələmlərin kök bağlaması 15% olmuşdur.

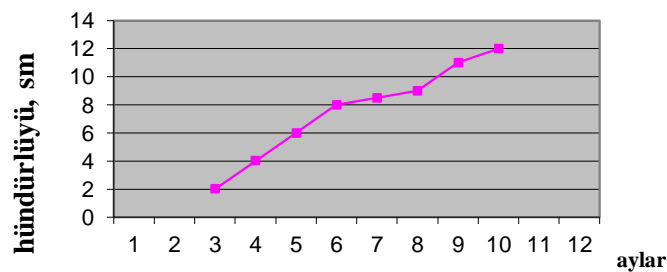
Növün mövsümi inkişaf fazaları üzərində aparılan fenoloji müşahidələr əsasında bitkinin köçürülməsi, toxumun yetişməsi və məhsulun yığılması üçün daha əlverişli vaxtı müəyyənləşdirmək olur.

sm

73 %

sayı
mm

Qr. 1. Birillik neştəryarpaq kallistemonun böyümə dinamikası

Neştəryarpaq kallistemona növündə yeni yarpaq tumurcuğun şişməsi mart ayının 3-cü ongünlüyündə, yeni yarpaqların açılması aprel ayının 2-ci ongünlüyündə, çiçəkləmənin başlaması may ayının 3-cü ongünlüyündə tam çiçəkləmə iyun ayının 3-cü ongünlüyündə, çiçəkləmənin qurtarması isə iyulun əvvəllərində və ya 2-ci ongünlüyündə müşahidə edilmişdir. Meyvənin yetişməsi növbəti ilin mart ayının 3-cü ongünlüyünə qədər davam etmişdir. Meyvələri şarvari formadadır. Toxumun uzunluğu 1,5 mm, eni 1,1mm, rəngi tünd qırmızı olur.

Bitkilərin ontogenezində bu fazaya daxil olan dövr mühüm əhəmiyyət kəsb edir, çünki bu introduksiyanın nailiyyətini təyin edən amillərindən biridir.

Abşeron şəraitində tədqiq edilən kallistemona çiçəkləmə vaxtı aprelin axırı- mayın əvvəllərinə təsadüf edir. Kallistemona tez çiçəkləyən bitkilər qrupuna aid olub, may ayının axırına qədər davam edir. Çiçəkləmənin davamiyyəti neştəryarpaq kallistemonda 28-31 gündür. Mərdəkan dendrarisində oranjereyada becərilən 40-50 illik neştəryarpaq kallistemona çiçəkləri qırmızı rəngdə olub, xırdadır, sıx çiçək qrupunda toplanmışdır. Çiçək oxu 41-60 sm, çiçəyi isə 11-15 sm uzunluğundadır. Çiçək çətirinin diametri 5 sm, çiçək salxımındaki çiçəklərin sayı isə 28-36 olur. Neştəryarpaq kallistemona çiçəklərinin mayalanması 72%-dir. Mayalanmış yumurtacığın meyvələri 70-80%-ə qədər yetişir. V.Q.Kapperin şkalasına görə kallistemona yaxşı çiçəkləyən qrupa aiddir. Yüksək cücərmə qabiliyyətinə malik toxumlar əmələ gətirir.

Quraqlığa, rütubətə davamlılıq kriteriyalarını təyin etmək üçün növ yay dövrü demək olar ki, həftədə bir dəfə şirin su ilə suvarılmış və məlum olmuşdurki, Abşeron şəraitində bu növ rütubətsevəndir. Qış vaxtı isə suvarılma ayda bir dəfə aparılmışdır.

Tədqiqat nəticəsində məlum olmuşdur ki, neştəryarpaq kallistemona növü Abşeronun torpaq-iqlim şəraitinə davamlı dekotativ bitki olub, parkların, bağların yaşıllaşdırılmasında, bəzək-bağçılıqda geniş istifadəsi məqsədyönlüdür.

ƏDƏBİYYAT

1. Т.С.Мəммədov. Абşeronun ağас və kolları. “Elm və təhsil “ Bakı, 2010, 467 səh.
2. Бейдеман И.Н. Методика изучения фенологии растения и растительных сообществ Новосибирск «Наука», 1979, 155 стр.
3. Методика фенологических наблюдений в ботанических садах СССР. Бюлл. ГБС ,1979, вып.113., 3-8 с.
4. Сааков С.Г. Оранжевые и комнатные растения Ленинград «Наука» 1983. 459 стр.
5. Фирсова М.К. Семенной контроль. М.Колос, 1969, 294 стр.

Салахова Э.Х.

ИНТРОДУКЦИЯ КАЛЛИСТЕМОНЫ ЛАНЦЕТОЛИСТНОГО И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЛАНДШАФТНОЙ АРХИТЕКТУРЕ В УСЛОВИЯХ АПШЕРОНА

В статье приводятся данные изучения, размножения, сезонного развития и ритма роста каллистемона ланцетолистного в условиях Дендрария. Приведены данные по фенологии цветения. Каллистемон ланцетолистный очень декоративное растение и его можно использовать в озеленении.

Ключевые слова: вид, фенология, рост, развитие, годовой прирост, цветение, интродукция, размножение

Salahova E.Kh.

**INTRODUCTION OF CALLISTEMON LANCEOLATUS (SM. (DC.))
AND USE IN LANDSCAPE ARCHITECTURE IN APSHERON CONDITION**

The article given data on the study, reproduction, features of a seasonal development and growth rhythm of *Callistemon lanceolatus* (Sm. (DC.)) in Arboretum condition. The data is presented on the phenology of flowering. *Callistemon lanceolatus* (Sm. (DC.)) is a very ornamental plant and can be used at greenery.

Key words: kind, phenology, growth and development, yearly rise, flowering, introduction

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 02.09.2013